

Eschatologický přesah života v kontextu spirituality s implikací pro paliativní péči

PhDr. Jiří Pospíšil, Ph.D., PhDr. Ivana Olecká, Ph.D.

Katedra křesťanské sociální práce, Univerzita Palackého v Olomouci

Článek je věnován významu hodnoty věčný život, která vyjadřuje postoj k eschatologickému přesahu lidského života. Hodnota je nahlížena prizmatem kulturních rozdílů mezi českou a slovenskou populací a také rozdílů plynoucích z odlišných náboženských přesvědčení a na ně navázaných spiritualit. Výsledky výzkumu na reprezentativním souboru české (n=3185) a slovenské (n=1564) populace ukázaly, že postoje k věčnému životu (eschatologickému přesahu) závisí významně jak na náboženském přesvědčení, tak také na jeho interferenci s kulturními rozdíly obou populací. V diskusi jsou rozděleny tři skupiny postojů k eschatologickému přesahu a důrazem na využití v péči založené na hodnotách.

Klíčová slova: spiritualita, eschatologie, věčný život, paliativní péče, na hodnoty orientovaná péče

Eschatological transcendence of life in the context of spirituality with implications for palliative care

The paper deals with the meaning of the value of eternal life, which expresses the attitude to the eschatological overlap of human life. This value is viewed through the prism of cultural differences between the Czech and Slovak populations, as well as the differences resulting from different religious beliefs and related spiritualities. The results of the research on a representative sample of the Czech (n=3185) and Slovak (n=1564) populations showed that attitudes towards eternal life (eschatological overlap) depend significantly both on religious beliefs and on their interference with cultural differences of both populations. Three groups of attitudes toward eschatological overlap are discussed, emphasising use in value-based care.

Key words: spirituality, eschatology, eternal life, palliative care, values-based care

Paliat. med. liec. boles., 2022;15(1-2e):45-47

Úvod

Nemoc v terminálním stádiu mění směr životní dráhy a znamená změnu perspektivy a hodnot, kdy člověk přehodnocuje své priority, změnu smyslu života, hledání nového životního cíle (1). V paliativní medicíně je z hlediska vnímané spokojenosti a kvality péče pro pacienta i jeho rodinu zásadní komunikace (2). Posouzení a správná diagnostika všech potřeb a problémů pacientů, včetně spirituálních, je pro zvyšování kvality paliativní péče nevyhnutelná (3). Úkolem paliativní péče je totiž nejen zlepšit kvalitu života pacienta až do jeho smrti, ulevit mu od bolesti a dalších závažných obtíží, ale také integrovat psychologické a spirituální aspekty péče o pacienta a poskytnout pomoc příbuzným, blízkým osobám pacienta, aby se mohli vyrovnat se smrtí (4).

Strach ze smrti je v této fázi přirozený. Projevy strachu ze smrti mají intrapersonální (očekávané důsledky na duši a tělo), interpersonální (ztráta sociální identity) a transpersonální (neznalost podstaty smrti, soudu a případné odměny a trestu po smrti) složku. Protikladem obav a strachu je naděje (1).

V oblasti spirituality je touto nadějí naděje na spásu, na věčný život. Význam hodnoty věčného života závisí na řadě proměnných, z nichž pravděpodobně nejsilnější vliv má náboženské přesvědčení a postoj k víře. Sílu této hodnoty ovlivňuje také kulturní prostředí, které se významně odlišuje nejen díky náboženskými společenstvími a jejich víře, ale také díky geografické a etnografické různosti způsobené odlišnostmi jazyka, zvyků či folklorních tradic. Tyto odlišnosti jsou ponejvíce ohraničeny jednotlivými zeměmi a jejich regiony (5). Srovnání v tomto článku se věnuje hodnotě věčného života a jejímu vnímání mezi Čechy a Slováky s ohledem na jejich národnost a náboženské přesvědčení. Vycházíme přitom z dřívějších výzkumů, které potvrdily základní rozdíly v religiozitě a spiritualitě (6). Obě země přitom vycházejí především z křesťanských náboženských tradic, kde je eschatologická představa v osobní rovině spojována právě s konceptem věčného života, který překračuje fyzické hranice světa a pokračuje v rovině sociálního bytí u Boha (7). Strach ze smrti a způsoby

uvažování o konečnosti vlastní osoby v kontextu paliativní péče jsou proto téměř vždy spojeny s náboženskou či spirituální představou nebo jejím odmítáním v podobě deklarovaného ateismu. Hodnota věčného života je tak implicitně spojována s nadějí a přesvědčením o přesahu (transcendenci) vlastního bytí a hledáním odpovědí, které tuto nadějí a přesvědčení obhájí. Abychom ukázali, jaký význam má postoj k hodnotě věčného života v populaci České a Slovenské republiky u skupin s různými základními náboženskými představami, zaměřili jsme se na preferenci této hodnoty a její rozdíly podle náboženského přesvědčení a národní příslušnosti.

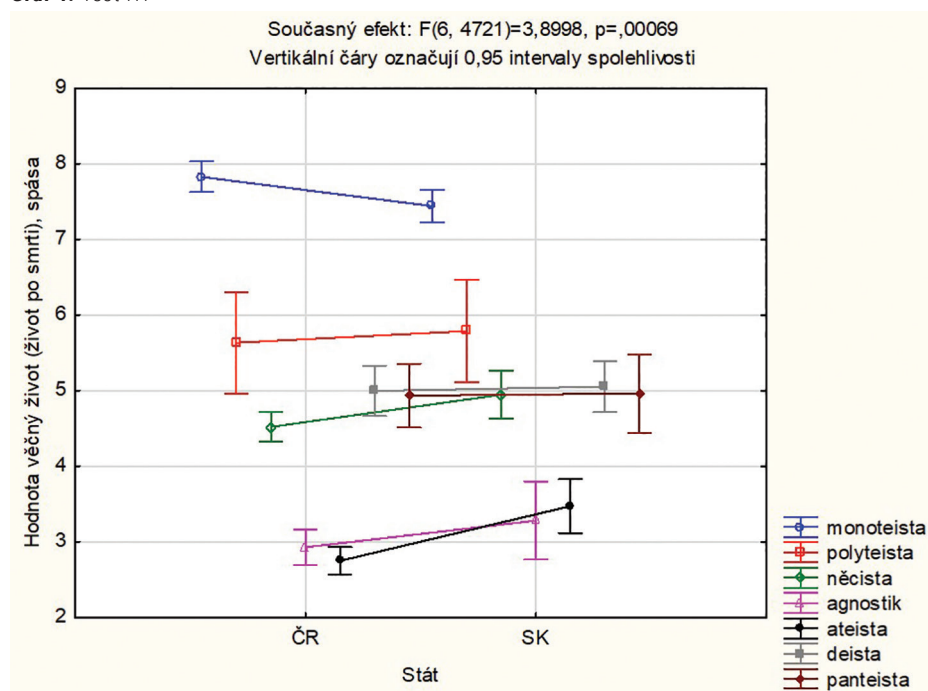
Metody

Výzkum byl koncipován jako průřezová studie ex-post-facto. Sběr dat probíhal v České republice a na Slovensku pomocí dotazníku od září 2020 do ledna 2022 a byl distribuován online pomocí nástroje Social Survey Project (8). Těm respondentům, kteří nemohli dotazník vyplnit sami, bylo poskytnuto asistované vyplnění dotaz-

Tabulka 1. Náboženské přesvědčení dle státu

náboženské přesvědčení	země		Celkem
	ČR	SR	
monoteista	662	590	1252
	z: -12,45	z: 12,45	
polyteista	60	58	118
	z: -3,80	z: 3,80	
něcista	737	266	1003
	z: 4,87	z: -4,87	
agnostik	467	103	570
	z: 8,05	z: -8,05	
ateista	870	218	1088
	z: 10,31	z: -10,31	
deista	241	230	471
	z: -7,74	z: 7,74	
panteista	148	99	247
	z: -2,45	z: 2,45	
Celkem	3185	1564	4749

Graf 1. Test H1

níku. Počet asistovaných vyplnění dotazníku nepřesáhl 10 %. V obou zemích byl sběr prováděn celostátně na celém území státu. V každé zemi byl vybrán stratifikovaný vzorek respondentů podle pohlaví, věku a velikosti obce. V rámci těchto stratifikačních skupin byl dotazník distribuován náhodně a plošně za pomoci přibližně 200 dobrovolníků. V obou zemích se studie zúčastnilo celkem 4749 osob, z toho 2321 (48,87 %) žen a 2428 (51,13 %) mužů. V české populaci byly údaje získány od 3185 (67,07 %) respondentů a na Slovensku se průzkumu zúčastnilo 1564 (32,93 %) respondentů. Respondenti v obou zemích byli ve věku 20 let a více. Výzkumný soubor je reprezentativní pro českou a slovenskou populaci podle pohlaví a věku (9, 10).

Hodnota věčného života byla měřena přímým, preferenčním způsobem na na spojitě škále od 1 do 10 s citlivostí nastavenou na 0,1 stupně, aby bylo dosaženo efektu spojitosti a zároveň byla zachována svoboda respondenta vyjádřit svůj postoj. Měření hodnot i jeho limity detailně zdůvodňujeme v našich předchozích publikacích, a to včetně diskuse o reliabilitě a validitě měření (11, 12).

Náboženské přesvědčení a spirituální orientace byla měřeno na uzavřené škále čítající 7 možností odpovědi: (1) monoteista – věřící/ho v osobního Boha, který pečuje o stvoření (2), polyteista – věřící/ho ve více božských sil, (3) ně-

Tabulka 2. Výsledky dvourozměrné analýzy ANOVA

	SS	Stupně Volnosti	MS	F	p
Průsečík	54824,12	1	54824,12	7968,262	0,000000
Země (kulturní prostředí)	18,18	1	18,18	2,642	0,104163
Náboženské přesvědčení (spiritualita)	12535,41	6	2089,23	303,654	0,000000
Země (kulturní prostředí) × Náb. přesv. (spiritualita)	159,81	6	26,64	3,871	0,000738

cista – věřící/ho ve vyšší moc (v „něco nad námi“), (4) agnostik – věřícího, že možná něco nad námi je, ale nevěří, že to můžeme jakkoliv poznat, (5) ateista – nevěří v existenci něčeho nad námi, (6) deista – věřící/ho v boha, který ovšem do světa nijak nezasahuje, (7) panteista – věřící/ho v jednotu boha a přírody (bůh a příroda jsou totéž). Detailně se operacionalizaci této škály věnujeme v předešlé studii (13).

Pro statistickou analýzu závislosti byla použita jednosměrná ANOVA (14) a chí-kvadrát test pro kontingenční tabulku, přičemž závislosti na hladině $p \leq 0,05$ byly považovány za statisticky významné. Testována byla základní hypotéza o vlivu dvou proměnných – kulturního prostředí (země) a náboženského přesvědčení (měřeného na výše uvedené škále) – na preferenci hodnoty věčný život (H1). V rámci testování této hypotézy byly ještě samostatně testovány také hypotézy o vlivu náboženského přesvědčení – spirituality (H2) a kultur-

ního prostředí (země) (H3) na význam hodnoty věčný život.

Výsledky

Tabulka 1 uvádí složení výzkumného souboru dle náboženského přesvědčení. Rozdíly mezi státy jsou statisticky významné ($p < 0,0001$). Hodnoty z-scóre (zarovnaná rezidua) ukazují, že rozdíly mezi zeměmi jsou značné ($p < 0,001$) u všech typů spirituality s výjimkou panteismu, který je statisticky významný pouze na hladině 0,05. Dle očekávání se nejvíce respondentů na Slovensku hlásí k monoteismu a v České republice k ateismu. Zajímavý je ovšem silný příklon obyvatel České republiky k něcismu, tedy nespecifickému náboženskému přesvědčení o existenci vyšší moci nad námi, která ovšem není přímo svazována s křesťanskou představou jednoho Boha ve třech osobách. Z náboženských postojů v Česku je rovněž zajímavá vysoká míra agnostiků. Naopak na Slovensku převládají, vedle nejsilnějšího

monoteizmu, špecifická náboženská presvedčenie v podobe panteizmu či deizmu.

Hodnotu večný život majú postavenú najvyššie monoteisté, pričom platí, že veriaci v ČR ($\mu=7,839$) túto hodnotu stavajú vyššie, než veriaci na Slovensku ($\mu=7,466$). U ostatných typů vyznání je tento trend opačný (graf 1). Nejnižšie majú hodnotu večný život ateisté a agnostici, pričom zejména u ateistů lze pozorovat významný vliv kulturního prostředí, kdy na Slovensku i ateisté ($\mu=3,389$) uznávají hodnotu večný život více než ateisté ($\mu=2,678$) a agnostici ($\mu=2,919$) v ČR. Rozdíly mezi zeměmi nejsou patrné u deistů ($\mu=4,985$ v ČR a $\mu=5,057$ v SR) a panteistů ($\mu=4,959$ v ČR a $\mu=4,956$ v SR). Nejzajímavější trend v postoji k večnému životu je ovšem patrný u obyvatel ČR, kteří se hlásí k monoteizmu. Tato skupina má zjevně vysoce rozvinutou představu o hodnotě večného života a klade jí větší preference než stejné smýšlející skupina v SR.

Výsledky testu (tabulka 2) přináší jedno očekávané a dvě poněkud překvapivá zjištění. Podle očekávání se potvrdila hypotéza H2 ($p<0,001$), která předpokládala existenci silné závislosti mezi náboženským přesvědčením a preferencí hodnoty večný život. Tuto hypotézu jsme považovali spíše za kontrolní, a značná statistická významnost zjištěných rozdílů nás utvrdila ve validitě získaných měření. Poněkud překvapivé bylo zjištění, že vliv kulturního prostředí samostatně (H3, $p=0,1042$) preference hodnoty večného života neovlivňuje, což svědčí o značné blízkosti populací napříč ČR a SR.

Klíčovým zjištěním je tak podpora hypotézy H1 ($p<0,001$), kdy se ukazuje, že existuje statisticky významný vliv společné interference náboženského přesvědčení a národní příslušnosti na preferenci hodnoty večný život.

Diskuze

Současné přístupy k péči o pacienty často vycházejí z konceptu péče založené na důkazech (evidence based

care) (15), nicméně stále častěji je skloňován také přístup založený na hodnotově orientovaném přístupu (values-based care) (16). Tento přístup se pokoušíme aplikovat v případě poskytování paliativní péče. Graf 1 ukazuje, že z hlediska přístupu k večnému životu můžeme rozdělit populaci obou států do tří skupin. Podle těchto skupin je také vhodné zaměřovat paliativní péči nebo péči v ohrožení života. První samostatnou skupinu tvoří monoteisté, u nichž lze s touto hodnotou počítat jako s významným nástrojem při jednotlivých fázích přípravy na smrt a umírání podle Kübler-Rossově (17). Druhá skupina, do níž lze zařadit polyteisty, panteisty, deisty a něcisty, stojí u otázky večného života na rozhraní, nicméně jedná se o otázku, která jim při citlivém pedagogickém přístupu může napomoci k rychlejšímu překonání fáze počátečních fází vyrovnávání se smrtí a její přijetí. Poslední skupina, ateisté a agnostici, budou na téma večného života reagovat spíše negativně a při paliativní péči a psychologické podpoře je vhodné se mu vyhnout.

Závěr

Česká a slovenská populace je ve vztahu k hodnotě večného života a postoje k eschatologickému přesahu života velmi podobná. Ukazuje se však, že existují rozdíly ve vnímání jednotlivých náboženských postojů v české a slovenské společnosti (graf 1) a tyto postoje je třeba zohledňovat při poskytování paliativní péče stejně tak, jako je třeba zohledňovat vliv základního náboženského přesvědčení.

Dedikace: IGA_CMTF_2022_005. Values context of social functioning II.

Prohlašujeme, že článek nebyl publikován ani nabídnut k publikaci v jiném časopise a autoři byli seznámeni s pravidly publikační etiky (v plném znění jsou k dispozici na webových stránkách časopisu) a že zveřejnění článku nic nebrání.

Literatura

1. Dobříková P. Psychické problémy nevyléčitelne chorých a úlohy psychológa v paliatívnej starostlivosti. *Paliat. med. lieč. boles.* 2008;1:135-138.
2. Dobříková P, Mešková B. Komunikácia s rodinnými príslušníkmi pacienta v paliatívnej starostlivosti. *Paliat. med. lieč. boles.* 2017;10:6-10.
3. Hajnová Fukasová E, Bužgová R, Feltl D. Assessment of the Spiritual Needs of Patients in Palliative Care. *Klin Onkol.* 2015;28:13-19, doi:10.14735/amko201513.
4. Homolová M. Dying and Quality of Providing Needs of Dying People. *Kontakt.* 2009;11:320-327.
5. Ruiter S, De Graaf ND. National Context, Religiosity, and Volunteering: Results from 53 Countries. *Am Sociol Rev.* 2006;71:191-210, doi:10.1177/000312240607100202.
6. Froese P. Secular Czechs and Devout Slovaks: Explaining Religious Differences. *Review of Religious Research.* 2005;46:269, doi:10.2307/3512556.
7. Rausch TP. Eschatology, Liturgy, and Christology: Toward Recovering an Eschatological Imagination; Liturgical Press: Collegeville, Minn, 2012.
8. Pospíšil J. Social Survey Project 2018.
9. Czech Statistical Office Age Structure of Population 2021-2022.
10. Štatistický úrad Slovenskej republiky. Vekové zloženie obyvateľstva SR podľa pohlavia a 5-ročných vekových skupín Available online: http://datacube.statistics.sk/#/view/sk/VBD_SLOVSTAT/om2023rs/v_om2023rs_00_00_00_sk (accessed on 25 July 2022).
11. Olecká I, Pospíšil J. Substance Abuse in the Czech Population: Reflections on Threats, Their Value Context and Possibilities of Social Prevention. *Palacký University Olomouc: Olomouc*, 2022.
12. Pospíšil J, Pospíšilová H, Trochtová L. The Catalogue of Leisure Activities: A New Structured Values and Content Based Instrument for Leisure Research Usable for Social Development and Community Planning. *Sustainability.* 2022;14, doi:10.3390/su14052657.
13. Pospíšil J, Macháčková P. The Value of Belongingness in Relation to Religious Belief, Institutionalized Religion, Moral Judgement and Solidarity. *Religions.* 2021;12:1052, doi:10.3390/rel12121052.
14. Sheskin D. Handbook of Parametric and Nonparametric Statistical Procedures, 5th ed. Chapman & Hall/CRC: Boca Raton, 2011.
15. Scott K, McSherry R. Evidence-Based Nursing: Clarifying the Concepts for Nurses in Practice. *Journal of Clinical Nursing.* 2009;18:1085-1095, doi:10.1111/j.1365-2702.2008.02588.x.
16. McCarthy J, Rose P, eds. Values-Based Health and Social Care: Beyond Evidence-Based Practice, SAGE: London, 2010.
17. Kübler-Ross E. On Death and Dying, 13th ed. Macmillan Publ. Co.: New York, 1978.

PhDr. Jiří Pospíšil, Ph.D.

Katedra křesťanské sociální práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Univerzitní 22, 771 11 Olomouc
jiri.pospisil@upol.cz

